

איחוי תיאורים שוני קטגוריה¹

עירית מאיר

1. הקדמה

מבני איחוי העסיקו בלשנים מזה דורות רבים, והציבו אתגרים לא קלים בפני תיאוריות בלשניות. אתגרים אלו מתמקדים בשלושה תחומים: המבנה התחבירי של מבני איחוי, אופן היווצרותם, והמגבלות החלות על הרכיבים המאוחים. המאמר הנוכחי עוסק בתחום השלישי. לאורך שנות המחקר הבלשני, נעשו ניסיונות מרובים להגדיר את המגבלות החלות על רכיבים מאוחים. רוב הניסיונות מתייחסים, בצורה זו או אחרת, למושג 'דמיון' או 'זהות'. כדי ששני רכיבים יוכלו להופיע במבנה איחוי, עליהם להיות דומים זה לזה. כך מסביר חומסקי את אי-קבילותו של משפט 2 לעומת משפט 1 בכך שב – (2) הרכיבים המאוחים 'אינם מאותו סוג' (not of the same type, חומסקי 1957):

1. The scene of the movie and of the play was in Chicago.
2. *The scene of the movie and that I wrote was in Chicago. (Chomsky 1957; 36).

הניסיונות השונים להגדיר דמיון זה בצורה מדויקת התמקדו בעיקר ברמה התחבירית (ר' בין היתר דיק 1968, צדקה 1981, אורנן תשל"א, אזר תשל"ז, שכטר 1977, גודול 1987): שני רכיבים יכולים להופיע ביחד במבנה איחוי אם הם שייכים לאותה קטגוריה לקסיקלית ואם הם מופיעים באותה עמדה תחבירית. במאמר קודם (מאיר 2002) הראיתי כי הדמיון התחבירי צריך להיות מוגדר רק במונחים של זהות בעמדה תחבירית, ולא במונחים של זהות בקטגוריה לקסיקלית. זאת משום שישנם מבני איחוי קבילים המכילים רכיבים המשתייכים לקטגוריות לקסיקליות שונות (כגון איחוי של שם-תואר וצירוף יחס כבמשפט 'יש לו חברים נחמדים ועם הרבה קשרים'), ומנגד ישנם מקרים בהם איחוי של שני אברים זהו קטגוריה הוא בלתי אפשרי (כדוגמת איחוי של שני שמות תואר לוואיים כבצירוף 'עובדת סוציאלית ונחמדה').

אך הגדרת הדמיון במונחים תחביריים בלבד אינה מספקת, שכן ישנם מקרים בהם אברים הזהים בתפקידם ובעמדתם התחביריים אינם יכולים להופיע במבני איחוי. דוגמא טיפוסית לעניין זה היא איחוי של תיאורי הפועל. לתיאורי פועל אותו תפקיד תחבירי, ולחלקם גם אותה עמדה תחבירית, ובכל זאת הם אינם יכולים להופיע במבני איחוי. משפט יכול להכיל מספר רב של תיאורים, אך הם מצטרפים זה לזה באופן אסינדטי, ללא מילית חיבור ביניהם:

3. א. רפאל קנה את הספר אתמול בחנות הספרים במרכז הכרמל, כדי להתכונן למבחן.

3. ב. *רפאל קנה את הספר אתמול ובחנות הספרים במרכז הכרמל, וכדי להתכונן למבחן.

כדי להסביר את חוסר הדקדוקיות של (3. ב) הציעו חוקרים אחדים להוסיף מרכיב סמנטי להגדרת הדמיון בין הרכיבים המאוחים. שכטר (1977) מציע כי:

“The constituents of a coordinate construction must belong to the same syntactic category **and** have the same semantic function.” (p. 90)

¹ מאמר זה מבוסס בחלקו על מאיר (1988) פרק 3. תודה לעוזי אורנן ולמיכל אפרת על הערותיהם המועילות. גרסה מוקדמת של המאמר נתנה כהרצאה ביום עיון לכבוד פרופ' אזר לרגל פרישתו מההוראה, נובמבר 2002, אוניברסיטת חיפה. אני מודה למשתתפים על הערותיהם ושאלותיהם.

(הדגשה שלי, ע.מ.)

אם מאמצים הגדרה זו, ניתן להסביר את אי-הקבילות של (4) בכך שתיאורי הפועל השונים נבדלים בתפקידם הסמנטי (תיאור זמן, תיאור מקום ותיאור תכלית), ומשום כך לא ניתן לאחות ביניהם. נראה, אם כך, כי הגדרת הדמיון בין רכיבים מאוחים המשלבת מרכיב תחבירי ומרכיב סמנטי יכולה לתת הסבר למגוון רחב יותר של תופעות.² אך בחינה מדוקדקת יותר של מבני איחוי מעלה כי ישנן כמה דוגמאות נגד להגדרה של שכטר, שכן ישנם מקרים שבהם איחוי של תיאורי פועל שוני קטגוריה הוא קביל:

4. גדי אוכל כמו שצריך רק במסעדות ורק בימי שני אחה"צ.

5. איפה ומתי ניפגש?

6. ³ It was in my garden and in 1968 that John met Mary.

7. בני משחק כדורגל עם החברים שלו ובמועדון "הפועל".

8. הוא רוכב על אופניים להנאתו ובתחרויות מקצועיות.

9. היא אוהבת לשתות קפה במסעדות יוקרה ועם החברים שלה.

10. היא רוכבת על סוסים בסופי שבוע ובמחנות אימונים ממושכים.

11. אני יודעת שהבן שלי אוכל כמו שצריך בסופי שבוע ואצל סבתא שלו.

משפטים 4-6 מכילים מבני איחוי קבילים של תיאור זמן ותיאור מקום. גרוסו (1987) מכנה מבנים אלו "מבני איחוי הטרופונקציונליים" ('Heterofunctional Coordinate Constructions'), ומסביר את תקינותם בכך שמשפטים אלו מכילים אלמנט פוקאלי: דק, משפט שאלה, ומשפט מבוקע (cleft construction). ע"פ הניתוח שהוא מציע, האלמנט הפוקאלי "מעניק" מעמד שווה לשני הרכיבים, ומאפשרת את הופעתם במבנה איחוי. כלומר, ע"פ גרוסו, אלמנטים שוני קטגוריה יוכלו להופיע במבני איחוי אם מבנים אלו יכללו אלמנטים פוקאליים כדוגמת דק או מבני משפט מסוימים.

משפטים 7-11 שונים ממשפטים 4-6. הם אינם מכילים אלמנט פוקאלי, ובכל זאת איחוי של שני תיאורים שוני קטגוריה הוא אפשרי. מאמר זה יתמקד במבנים מסוג זה. אבחן מהן התכונות המאפיינות מבנים אלו מהם התנאים המאפשרים הופעתם.

2. האיפיון הסמנטי של איחוי תיאורים שוני קטגוריה.

מבחינה סמנטית, מבני האיחוי המופיעים במשפטים 7-11 הם בעלי משמעות דיסטריבוטיבית. חוקרים הבחינו בין שתי קריאות שונות של מבני איחוי: קריאה דיסטריבוטיבית וקריאה

² הגדרתו של שכטר אינה נטולת בעיות. בעייה אחת היא הצורך להגדיר מהי זהות סמנטי בצורה שאינה מעגלית. כמו-כן נשאלת השאלה האם הזהות בין הרכיבים צריכה להיות גם במעמד התחבירי וגם באיפיונים הסמנטיים, או זהות סמנטי מספיק כדי להסביר את תקינותם או אי-תקינותם של מבני איחוי.

³ משפט (6) לקוח מתוך גרוסו (1985). במשפטים 4-5 מובאים מבני איחוי הדומים לאלו שגרוסו מתייחס אליהם במאמרו.

קולקטיבית. הדוגמאות שלהלן לקוחות מתוך אזר (תשל"ז), המביא דיון נרחב בסוגיה זו. המשפטים הבאים הינם דו-משמעיים (אזר תשל"ז, עמ' 66-67):

12. דוד ורינה נשואים.

א. הם נשואים זה לזה. ב. כל אחד מהם נשוי למישהו אחר.

13. ראובן אוהב ים ושמש.

א. הוא אוהב את שפת הים בקיץ.

ב. הוא אוהב ים גם בחורף, ושמש גם בהרים.

ישנם מקרים שבהם רק קריאה אחת מתוך השתיים אפשרית. משפטים 14-15 מאפשרים רק את הקריאה הקולקטיבית, ואילו משפט 16 מאפשר רק את הקריאה הדיסטריבוטיבית, שכן דני ויוסי אינם יכולים להיות חכמים ביחד.

14. שמעון ולוי אחים.

15. ראובן ושמעון נפגשו ברחוב.

16. דני ויוסי חכמים.

(אזר תשל"ז עמ' 68).

אחד ההסברים לשתי הקריאות האפשריות היא שישנן שתי דרכי היווצרות של מבני איחוי (ר' בין היתר סמית 1969, לייקוף ופיטרס 1969, אזר תשל"ז, חן ודרור 1976). דרך אחת היא מיזוג של שני משפטים בעלי מרכיבים זהים. על פי גישה זו, משפט (13) נוצר ממיזוג שני המשפטים הבאים: 'ראובן אוהב ים' ו-'ראובן אוהב שמש'. דרך שניה להיווצרות מבני איחוי היא מפיצול של חלק משפט מסוים לשני רכיבים זהים. על פי גישה זו, המשפט לעיל הוא תוצאה של פיצול המושא הישיר (צ"ש) ל: צ"ש+צ"ש. שתי דרכי ההיווצרות משקפות את שתי הקריאות השונות של משפטי איחוי. קריאה דיסטריבוטיבית מתקבלת כאשר מבנה האיחוי הוא תוצאה של מיזוג שני משפטים במבנה העומק. לעומת זאת, קריאה קולקטיבית מתאפשרת כאשר מבנה האיחוי הוא תוצאה של פיצול איבר. כלומר, הדו-משמעות של משפטים כדוגמת 12-13 מוסברת באמצעות ההנחה כי הם נוצרו משני מבני עומק שונים. החד-משמעות של 14-16 מוסברת בכך שהם יכולים להיווצר רק ממבנה עומק אחד. משפט (14), למשל, אינו יכול להיווצר ממיזוג של שני המשפטים 'שמעון אחי ולוי אחי', משום שמשפטים אלו אינם קבילים.

אחד המבדקים האפשריים להבחנה בין שתי הקריאות היא הוספת המילית גם. במשפטים בעלי קריאה דיסטריבוטיבית ניתן להוסיפה (משפט 17.א), אך לא במבנים בעלי קריאה קולקטיבית (משפט 17.ב). במשפטים דו-משמעיים, הוספת המילית גם מאפשרת רק קריאה דיסטריבוטיבית (משפט 17.ג).

17. א. גם דני וגם יוסי חכמים.

ב. *גם דני וגם יוסי דומים זה לזה.

ג. גם דני וגם יוסי באו למסיבה.

נחזור עתה למבנה האיחוי העומד לדיון כאן. למבני האיחוי המופיעים במשפטים 7-11 יש קריאה דיסטריבוטיבית. שני התיאורים המאוחרים אינם מתייחסים לאותה היקרות של האירוע המצויין באמצעות הפועל, אלא להיקרויות שונות של אירוע זה. חיזוק למשמעות הדיסטריבוטיבית של המבנים מביא מבחן הוספת המילית גם. כפי שמראים משפטים 18-19 :

18. הוא רוכב על אופניים להנאתו ובתחרויות מקצועיות. (גם להנאתו וגם בתחרויות מקצועיות).

19. היא אוהבת לשחות קפה במסעדות יוקרה ועם החברים שלה. (גם במסעדות יוקרה וגם עם החברים שלה).

אם נשווה משפטים אלו למשפטים מקבילים חסרי איחוי, ניווכח בקריאה הדיסטריבוטיבית ביתר תוקף :

20. הוא רוכב על אופניים להנאתו בתחרויות מקצועיות.

21. היא אוהבת לשחות קפה במסעדות יוקרה עם החברים שלה.

במשפטים 20-21 שני התיאורים מתייחסים לאותו אירוע. משפט 20, למשל, מציין שאירוע הרכיבה נעשה בהנאה, ומתרחש בתחרויות מקצועיות. מבנה האיחוי (משפט 18) כופה עלינו קריאה שונה, שבה יש שני סוגים של אירועי רכיבה : אירועים בהם הרוכב רוכב להנאתו, ואירועים בהם הרוכב נמצא בתחרויות מקצועיות. יתרה מזאת, האיחוי כופה עלינו להבין כי יש יחס של בלעדיות הדדית בין אירועים אלו : רכיבה להנאה אינה מתרחשת בתחרויות מקצועיות, ולהפך. שני סוגי אירועי הרכיבה מתרחשים בנסיבות שונות.

מכאן ניתן להסיק כי אופן היווצרותם של משפטים 7-11 ומשפטים 18-19 הוא באמצעות מיזוג של שתי פסוקיות במבנה העומק. משפט 18 הוא תוצאה של מיזוג שני המשפטים הבאים :

22. א. הוא רוכב על אופניים להנאתו.

ב. הוא רוכב על אופניים בתחרויות מקצועיות.

נסכם אם כך, שמבחינה סמנטית משפטים המכילים איחוי של תיאורי פועל שוני קטגוריות הם בעלי קריאה דיסטריבוטיבית בלבד. התיאורים המאוחרים מתייחסים לסוגים שונים של נסיבות בהן מתרחש האירוע המצויין בפועל.

3. התנאים המאפשרים מבנה איחוי זה

כפי שצוין לעיל, איחוי תיאורים שוני קטגוריה הוא בדרך-כלל בלתי אפשרי. משפטים 7-11 מראים כי איחוי שכזה הוא אפשרי לעתים, אך לא כל שני תיאורים יכולים להופיע במבנה איחוי שכזה, כפי שמראים המשפטים הבאים :

23. *הוא רכב על אופניים להנאתו ואתמול.

24. *היא אוהבת לשחות קפה באיטיות ובמסעדות יוקרה.

25. *הוא נוהג להחנות את מכוניתו במגרש החניה המרכזי ובימי שלישי בערב.

מהם התנאים המאפשרים את משפטים 11-7, ומסבירים את חוסר תקינותם של משפטים 25-23?

ניתן למנות ארבעה תנאים:

- א. האברים המאוחים הם אלמנטים אופציונאליים במשפט.
- ב. האברים המאוחים הם בעלי עמדה תחבירית זהה במשפט.
- ג. האברים המאוחים נכללים בקטגוריה של "תיאורי נסיבות".
- ד. הפועל אליו מתלווים התיאורים מביע פעולה הרגלית (פעולה שאיננה חד-פעמית).

בסעיפים הבאים נדון בכל אחד מתנאים אלו.

א. האברים המאוחים הם אלמנטים אופציונאליים במשפט.

דרישה זו נובעת מאופן היווצרותם של מבני איחוי אלו, דהיינו מיזוג של שני משפטים במבנה העומק. את דרישת האופציונאליות ניתן להסביר באופן הבא: אם אחד מהאברים המאוחים הוא איבר מחויב במשפט, הרי שאחד ממשפטי התשתית, המשפט שאינו מכיל איבר זה, אינו דקדוקי. דבר זה מסביר את חוסר תקינותו של משפט 25 לעיל. משפט זה הוא תוצאה של מיזוג שני המשפטים הבאים:

26. א. הוא נוהג להחנות את מכוניתו במגרש החניה המרכזי.

ב. *הוא נוהג להחנות את מכוניתו בימי שלישי בערב.

מכיוון שהפועל להחנות מצריך משלים לוקטיבי (המשלים הלוקטיבי הוא מחויב), משפט תשתית (26.ב), שאינו מכיל אלמנט זה, הוא בלתי דקדוקי. לפיכך מבנה האיחוי כולו, הבנוי על משפט תשתית בלתי דקדוקי, גם הוא אינו דקדוקי.

ב. האברים המאוחים הם בעלי עמדה תחבירית זהה במשפט.

תיאורים יכולים להופיע בעמדות תחביריות שונות. צדקה (1997) מבחין בין תיאורים מוצרכים לבין תיאורים שאינם מוצרכים. הבחנה זו, הנובעת מהערכיות הסמנטית של הפועל, באה לידי ביטוי גם במבנה התחבירי. תיאורים מוצרכים באים בעמדת משלים (תחת הקודקוד צפ ע"פ צדקה), ואילו תיאורים שאינם מוצרכים באים בעמדה שהיא חיצונית לצירוף הפועל, תחת הקודקוד צפמ ('צירוף פעלי מורחב').⁴ חן ודרור (1976) מבחינים בין שני סוגים של תיאורים: תיאור משפט ותיאור צירוף נשואי. תיאורי המשפט מביעים תוקף (בוודאי, כמובן), הערכה (לצערי, למזלנו) וביצוע (ברצינות, בקיצור), ונשלטים ישירות ע"י הקודקוד מ.⁵ ואילו תיאורי צירוף נשואי

⁴הבחנה זו, בין תיאורים מוצרכים לתיאורים בלתי מוצרכים, באה לידי ביטוי בערכים המילוניים של פעלים במילון הקונספטואלי שמציע אורן (Ornan 2002). תיאורים מוצרכים מקבלים קידוד שונה מאלו הבלתי מוצרכים, שכן רק אלו הראשונים מקבלים את התפקיד התמטי שלהם מהפועל.

⁵יש המציעים לנתח תיאורי משפט אלו כהסגרים. (מראי מקום-----)

הם תיאורי זמן, מקום, אופן, סיבה ותכלית, והם נשלטים ע"י הקודקוד צנ (צירוף נשואי).⁶ גם אורנן (תשכ"ט) מבחין בין תיאור הנשוא לתיאור המשפט, אלא שההבחנה שהוא עושה שונה מזו של חן ודרור. אורנן מכנה 'תיאור משפט' תיאור "המסמן את המסיבות הכלליות של העובדות שמסופר עליהן במשפט" (עמ' 99), כדוגמת 'אני בא אליכם בנפש חצויה'. כפי שנראה להלן, המונח 'תיאור המסיבות' רלבנטי להגדרת הדמיון שבין תיאורים שוני קטגוריה. מעבר להבחנות בין תיאור מוצרך ותיאור שאינו מוצרך, ובין תיאור הנשוא ותיאור המשפט, נראה שגם בתוך קבוצת תיאורי הנשוא ישנן דרגות שונות של צמידות של התיאור לגרעין הפועלי. תיאורי אופן ואמצעי צמודים יותר לצירוף הפועלי מאשר תיאורי זמן, מקום, סיבה ותכלית. במשפט המכיל תיאור זמן ותיאור אופן, תיאור הזמן יכול להופיע בכמה מקומות במשפט, אך מקומו הטבעי של תיאור האופן הוא בצמידות לצירוף הפועלי, כפי שמראים המשפטים הבאים:

27. א. דני צבע את הגדר בחריצות אתמול.

ב. אתמול דני צבע את הגדר בחריצות.

ג. *בחריצות דני צבע את הגדר אתמול.

ד. *דני צבע את הגדר אתמול בחריצות.⁷

לעומת זאת, במשפט המכיל תיאור זמן ותיאור מקום, שני התיאורים יכולים להופיע בעמדות תחביריות מגוונות:

28. א. בני משחק כדורגל בימי שני במועדון הפועל.

ב. במועדון הפועל בני משחק כדורגל בימי שני.

ג. בימי שני בני משחק כדורגל במועדון הפועל.

ד. בני משחק כדורגל במועדון הפועל בימי שני.

ניידותם של התיאורים במשפטים 28-א-ד, לעומת חוסר ניידותו של תיאור האופן במשפטים 27-א-ד מצביעה על כך שתיאורי אופן (וכן תיאורי אמצעי/מכשיר) נמצאים בעמדה תחבירית קרובה יותר לצירוף הפועלי מאשר תיאורי זמן ומקום. ניתן לייצג עמדות תחביריות אלו באופן הבא:

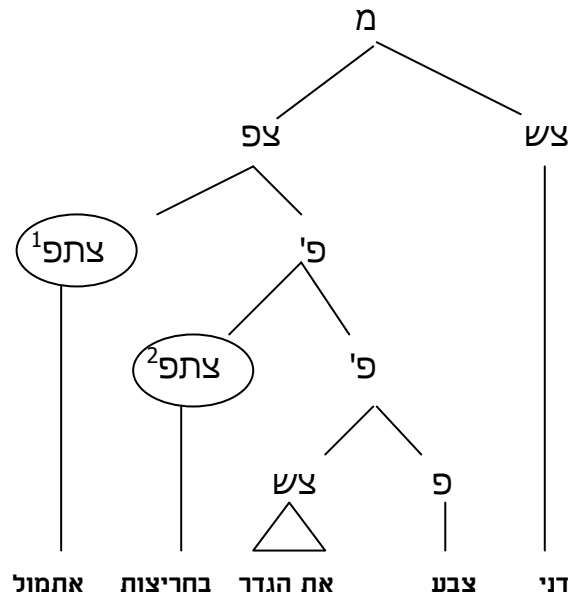
⁶ ההבחנה בין תיאור המשפט לתיאור הצירוף הנשואי אינה תלויה בלקסמות עצמן, אלא בעמדה התחבירית שלהן. אותה לקסמה יכולה לתפקד כתיאור משפט או כתיאור הצירוף הנשואי, כפי שמראות הדוגמאות הבאות:

(i) הוא דיבר ברצינות על הבעיה. (תיאור הצירוף הנשואי).

(ii) ברצינות, בוא נגיע לעמק השווה. (תיאור המשפט).

אני מודה לעוזי אורנן על דוגמאות אלו.

⁷ חוסר תקינותם של משפטים 27-ג-ד מבוסס על שיפוט של כמה דוברי השפה. ייתכן שבהנגנה מסוימת ובהקשרים ספציפיים, משפטים אלו ייחשבו כקבילים יותר. אך גם במקרים שכאלה, המשפטים שלעיל עומדים בניגוד למשפטים 27-א-ב, הנתפסים כתקינים גם ללא הקשר מיוחד.

את חוסר הקבילות של משפט (24) ניתן להסביר בכך ששני התיאורים באיטיות ו- במסעדות יוקרה נמצאים בעמדות תחביריות שונות (צתפ² ו- צתפ¹ בהתאמה), ולפיכך לא ניתן לאחותם. מגבלה זו הינה מגבלה כללית על מבני איחוי: האברים המאוחים צריכים להיות בעלי עמדה תחבירית זהה כדי שניתן יהיה למזגם (כפי שהראיתי לגבי שמות תואר לוואיים, מאיר 2002). ראוי לציון כי גם כאשר המשפטים מכילים אלמנט פוקאלי לא ניתן לאחות תיאורים בעלי עמדה תחבירית שונה (משפטים 30-32). מכאן שהתנאי התחבירי לאיחוי חזק יותר מהתנאי הסמנטי/פרגמאטי הקובע כי ניתן לאחות אברים שוני קטגוריה המכילים אלמנט פוקאלי.

30. ??? היא אוהבת לשחות קפה רק באיטיות ורק במסעדות יוקרה.

31. ??? איך ואיפה הוא משחק כדורגל?

32. *It was tenderly and yesterday that he kissed her.

ג. האברים המאוחים נכללים בקטגוריה של "תיאורי נסיבות".

מבחינה סמנטית, ניתן לאפיין את התיאורים המאוחים במשפטים 7-11 כ"תיאורי נסיבות". הם כוללים בצורה מובהקת תיאורי זמן ומקום, אך גם תיאורי תכלית (להנאחו), ותיאורים כגון 'עם החברים שלו', אם תיאורים אלו מתייחסים לנסיבות התרחשות האירוע. כל התיאורים האלו עונים על השאלה "באילו נסיבות התרחש האירוע?", ובכך הם שונים מקבוצה אחרת של תיאורים, המתייחסים לעצם ביצוע הפעולה עצמה, כגון תיאורי אופן ומכשיר. המינוח "תיאורי נסיבות" הוא כללי למדי, ומובא כאן כהגדרה ראשונית, בלתי פורמאלית. ניתן להתייחס לתיאורי נסיבות כאל אלמנטים "ממסגרים" (framing) של ההתרחשות. הם מקבעים את האירוע בתוך "תפאורה" מסוימת. לעומת זאת, תיאורי אופן ומכשיר מאייכים (modify) את הפעולה, כלומר, הופכים אותה לפעולה מסוג מסוים (אכילה בסכין ובמזלג, לעומת אכילה בידיים או אכילה במקלות סיניים), אך הם אינם מקבעים אותה במסגרת נסיבתית.

האפשרות שלנו לפרש משהו כתיאור נסיבות תלויה מאוד בידע העולם שלנו, בהקשר, ובהנחות המוקדמות שלנו לגבי אירועים מסוימים, כלומר בידע הפרגמאטי שלנו. משפטים כדוגמת – 7-11 הם קבילים רק אם ההקשר וידע העולם שלנו מאפשרים לנו לפרש את התיאורים כמציני נסיבות. משפט 33 לדוגמא, קביל רק אם אנו יודעים שיציאה עם הילדים היא מצב נסיבות מסוג אחד, וכנסים לאספנים מהווים נסיבות מסוג אחר.

33. בני נוהג לקנות ספרים משומשים עם הילדים שלו ובכנסים לאספנים.

מכאן ניתן להסיק כי מבחינה פרגמטית שני התיאורים המופיעים במבנה האיחוי דומים זה לזה, למרות השוני בתפקיד הסמנטי שלהם. משפטים אלו מראים, אם כן, כי הדרישה שהאברים המאוחדים יהיו דומים זה לזה אכן מתקיימת, אם כי במישור הפראגמטי ולא במישור הסמנטי. ההבחנה בין תיאורי זמן, מקום, תכלית וכו' היא הבחנה סמנטית. הפירוש של תיאורים אלו כתיאורי נסיבות היא פרגמטית, וקשורה לידע העולם שלנו ולהקשר הלשוני והחוץ-לשוני. המבנה שבו אנו עוסקים מראה אפוא כי זהות בתפקיד פרגמטי יכול לאפשר לרכיבים שוני קטגוריה סמנטית להופיע במבנה איחוי.

שאלה נוספת שמתעוררת היא: האם ישנו מתאם בין האפיון של תיאור כ"תיאור נסיבות" לבין העמדה התחברית שהוא מאייש? נראה שתיאורי נסיבות מתייחסים לכלל ההתרחשות המובעת במשפט ולא רק לצירוף הפועלי, ובתור שכאלו הם באים בעמדה תחברית פחות צמודה לצירוף הפועלי (בעמדה של צתפ¹ באיור 29). לפיכך הם בהכרח נמצאים בעמדה תחברית זהה. תיאורי נסיבות הם גם באופן טבעי אלמנטים בלתי מוצרכים במשפט. מכאן שמגבלה ב' נובעת ישירות ממגבלה ג': אם התיאורים הם תיאורי נסיבות, הרי שממילא הם בעלי עמדה תחברית זהה. גם מגבלה א' נובעת ממגבלה ג', שכן תיאורי משפט הם ממילא אברים בלתי מוצרכים. אם אכן כך הוא הדבר, נראה שאפשר להסתפק במגבלה ג', שכן מגבלות א' ו – ב' נובעות ממנה.

ד. הפועל אליו מתלווים התיאורים מביע פעולה הרגלית.

מגבלה זו היא המגבלה היחידה הנוגעת למשמעותו של הפועל ולא למאפיינים של רכיבי האיחוי, והיא המסבירה את תקינותו של משפט 35 לעומת חוסר תקינותו של משפט 34:

34. *בני קנה את הספר הזה בתל-אביב ואתמול.

35. בני נוהג לקנות ספרים משומשים עם בתל-אביב ובימי שלישי.

טענתי היא כי משפט 34 אינו תקין משום שהפרדיקט 'קנה את הספר הזה' מציין פעולה חד-פעמית, ולפיכך הקריאה הדיסטריבוטיבית של משפט זה היא בלתי אפשרית. ניתן להתייחס למגבלה זו כעל מגבלה של הלימה (compatibility) בין גרעין הצירוף הפועלי לבין התיאורים המתלווים אליו. מכיוון שהתיאורים המאוחדים מתייחסים לשני סוגים שונים של נסיבות, הרי שהפועל אינו יכול לציין פעולה חד-פעמית. מגבלה דומה ניתן למצוא ביחס שבין גרעין הצירוף השמני ללוואים שלו כאשר הם מופיעים במבני איחוי:

36. א. ???קוביה מרובעת ומשולשת.

ב. קוביות מרובעות ומשולשות.

הצירוף הראשון נשמע מוזר מכיוון ששתי התכונות המובעות ע"י הלוואים הן מנועות הדדית; הן אינן יכולות להתייחס לאותו עצם בו-זמנית. מכיוון ששם העצם מופיע ביחיד, אין אפשרות לייחס כל אחת מהתכונות לעצם אחר, ולכן הצירוף אינו קביל. כאשר שם-העצם מופיע ברבים, ניתן להבינו כמיזוג של שני צירופים (קוביות מרובעות ו-קוביות משולשות), וכל אחד מהלוואים במבנה הממוזג מתייחס לקבוצה אחרת של עצמים.

מקרה זה מקביל לזה המובע במשפטים 34-35. מכיוון שהתיאורים במבנה האיחוי מתייחסים לנסיבות שונות, הרי שגרעין הצירוף צריך לאפשר קריאה זו, כלומר להביע יותר מהיקרות אחת של הפעולה. המקביל לריבוי של שמות-עצם בקטגורית הפועל הינו האספקט ההביטואלי, ההרגלי. פועל המציין פעולה הרגלית מציין שהפעולה נעשתה יותר מפעם אחת. במקרה זה, שני סוגי הנסיבות המצוינות בתיאורים מתייחסים להיקרויות שונות של הפועל, כפי שהלוואים בצירוף שב – (36 ב.) מתייחסים לקבוצות שונות של עצמים. במשפט (34) הקריאה הדיסטריבוטיבית מנועה, שכן הנשוא 'קנה את הספר הזה' מציין פעולה חד-פעמית, שלא יכולה להתרחש בשתי נסיבות שונות⁸. משפט (35), לעומת זאת, יכול להיתפס כתקין אם ידע העולם שלנו מאפשר לנו להבין את שני התיאורים כמתייחסים לנסיבות שונות, למשל אם אנו יודעים ששוק הספרים המשומשים בתל-אביב נערך בימי ששי, ובימי שלישי מתקיים אירוע אחר הקשור בקניית ספרים משומשים. במלים אחרות, משפט (35) יכול להיתפס כתקין בהסתמך על ידע עולם מסוים, ואילו משפט (34) הוא בלתי דקדוקי בכל הקשר שהוא.

4. סיכום

מאמר זה עסק במבנה איחוי של תיאורי פועל, שבו האברים המאוחדים משתייכים לשתי קטגוריות סמנטיות שונות. בדרך-כלל איחוי של תיאורים שונים קטגוריה הוא מנוע. איחוי שכזה מתאפשר רק כאשר מתקיימים התנאים הבאים:

א. שני התיאורים מתייחסים לנסיבות התרחשות האירוע.

ב. ישנו קונטקסט פרגמטי שבו הם יכולים להתפרש כמתייחסים לנסיבות שונות.

ג. הפועל מציין פעולה שאינה חד-פעמית.

הניתוח שהוצע במאמר זה הוא בעל השלכות מעבר לתופעה המסוימת שנידונה כאן. ראשית, בחינתם של התנאים המאפשרים את הופעת המבנה יכולה ללמד על האינטראקציה שבין

⁸ המשפט הבא, שהוא לידיעתי בידי אסנת ארגמן, יכול להוות לכאורה דוגמת נגד לתנאי ד':
היא באה למסיבה בזמן, ועם עוגה.

לכאורה משפט זה מכיל איחוי של שני תיאורים שונים קטגוריה, והפעולה מתייחסת לאירוע חד-פעמי. אך למעשה מבנה האיחוי שלפנינו הוא מבנה מסוג שונה; במשפט זה התיאור 'יעם עוגה' מצטרף לכל הפסוקית הקודמת, ולא רק לתיאור 'בזמן'. ניתן לייצג את מבנה משפט זה כדלקמן:

(i) [היא באה למסיבה בזמן] ועם עוגה]

מבני איחוי מסוג זה מאופיינים בדגם הנגנה מסוים (ישנה הפסקה פרזודית בין הפסוקית לתיאור), ובתנאים פרגמטיים מסוימים המאפשרים את הופעתו: התיאור מביא מידע המחזק את המידע שבפסוקית, ופעמים רבות מידע זה מנוגד להנחות קודמות של הנמען, ומשום כך נתפס כהפתעה. גרימת ההפתעה מודגשת ע"י האפשרות להוספת המילה 'ועוד' בין הפסוקית לתיאור:

היא באה למסיבה בזמן, ועוד עם עוגה.

על מבנים אלו, ר' מאיר 2001, מאיר בהכנה.

התחביר, הסמנטיקה והפרגמטיקה בקביעת דמיון בין אברים מאוחים. המבנה הנוכחי מראה כי התבססות על תפקוד סמנטי, כאשר היא נעשית שלא בתוך הקשר, אינה יכולה להיות מנבא טוב לקבילותם או אי-קבילותם של מבני איחוי. אם ההקשר הפרגמטי מאפשר לפרש שני איברים כ"דומים", הרי שניתן לאחות ביניהם גם אם הם שונים בתפקיד הסמנטי שלהם. בנוסף, נראה כי הדרישה לזהות בעמדה תחבירית גם היא חזקה יותר מדמיון או שוני סמנטי. שני תיאורים המציינים מקום לא יכולים להופיע במבנה איחוי אם הם לא נמצאים באותה עמדה תחבירית, כמו למשל במקרה שאחד מתיאורי המקום הוא מוצרך, והשני בלתי מוצרך. נראה, אם כן, כי את הדמיון בין הרכיבים המאוחים ניתן להגדיר באופן הבא:

שני אברים יכולים להופיע במבנה איחוי אם הם נמצאים באותה עמדה תחבירית, ואם קיים הקשר פרגמטי שבו הם יכולים להתפרש כזהים מבחינת התפקיד הסמנטי שלהם.

נקודה שנייה בעלת חשיבות מעבר למבנה הנדון במאמר קשורה למיון של תיאורי פועל. באמצעות בדיקה של סוגי התיאורים היכולים לבוא במבני איחוי, ניתן למיין תיאורים לשני סוגים: תיאורים המתייחסים לנסיבות ביצוע האירוע, ומשמשים כאלמנטים הממסגרים את ההתרחשות בתוך "תפאורה" מסוימת, ותיאורים המתייחסים לפעולה עצמה ומגוונים את אופן ביצועה. תיאורי זמן ומקום הם הנציגים המובהקים של סוג תיאורי הנסיבות, אך גם תיאורים אחרים יכולים להתפרש כתיאורי נסיבות כגון תיאור ה"יחד", ולעתים אף תיאור סיבה ותכלית. ואילו תיאור אופן ותיאור האמצעיהמכשיר הם הנציגים המובהקים של הקבוצה השנייה. ההבדל בין שני סוגי התיאורים הוא לא רק סמנטי, אלא מתבטא גם בעמדה התחבירית שלהם: תיאורים המגוונים את אופן ביצועה הפעולה צמודים יותר לצירוף הפועלי מאשר תיאורי הנסיבות. החלוקה המוצעת כאן שונה במהותה מהחלוקה המסורתית של תיאורי הפועל השונים, משום שאינה מתייחסת לתיאורי הפועל במנותק מההקשר בו הם מופיעים, אלא בנויה על בחינת היחס שבין הצירוף הפועלי ותיאור הפועל.

נקודת המוצא של דיוננו במאמר זה הייתה שאברים במבני איחוי צריכים להיות דומים זה לזה. בחינה של מבנה איחוי של תיאורים שוני קטגוריה, המהווה לכאורה דוגמת נגד להגדרה סמנטית של דמיון לשוני זה, איפשרה לנו להגיע להגדרה מדויקת יותר של הרמה הלשונית בה מאופין הדמיון הלשוני, ולזהויה של חלוקה נוספת של הקטגוריה הלקסיקלית של תיאורי פועל.

ביבליוגרפיה:

- אורנן תשכ"ט ע' אורנן, תחביר העברית החדשה, ירושלים תשכט.
אורנן תשל"א ע' אורנן, 'כולל ומחובר', לשונו ל"ה, תשל"א, עמ' 272-291.
אורנן 2002 Ornan, U. "A morphological, syntactic and semantic search engine", in M. Rosner and S. Wintner (eds.), *Computational Approaches to Semitic Languages*, Proceedings of the Workshop, 11 July 2002, UPenn, Philadelphia PA, pp. 66-75.
אזר תשל"ז מ' אזר, שטח ועומק בתחביר, חיפה תשל"ז, הוצאת אוניברסיטת חיפה.
פרק 3: 'בין כולל למחובר', ע"מ 45-72.

- Grosu, A. "On acceptable violations of parallelism constraints", 1987 גרוסו
in R. Dirven and V. Fried (eds.), *Functionalism in Linguistics*, Amsterdam
1987, Benjamins.
- Goodall, G. T., *Parallel structures in syntax. Coordination, 1987 גודול*
causatives and restructuring. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dik, S. M. *Coordination*. Amsterdam, (1968) North-Holland 1968 דיק
Publishing Company
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: 1957 חומסקי
Mouton.
- חן ודרור 1976 מ' חן וז' דרור, מבוא לדקדוק תצרוני עברי, מפעלים אוניברסיטאיים
להוצאה לאור (1976).
- Lakoff, G. & Peters, S. Phrasal conjunction and symmetric 1969 לייקוף ופיטרס
predicates. In Reibel, D. A. and Schane, S. A.: *Modern Studies in English*.
New Jersey, (1969), Prentice-Hall, Inc. pp 113-142
- Meir, Irit (1988): *Coordination and the notion of "likenes"*. MA 1988 מאיר
thesis, Hebrew University of Jerusalem.
- מאיר 2001 ע' מאיר, 'מבני איחוי שוני-רכיבים ומושג הדמיון הלשוני', הרצאה
שניתנה בכנס "העברית שפה חיה", כנס אורנים הרביעי, מכללת
"אורנים" קריית טבעון, ישראל.
- מאיר 2002 ע' מאיר, "לשאלת הדימיון התחבירי בין רכיבים מאוחדים בעברית
החדשה", העברית ואחיותיה, כרך ב-ג, ע"מ 223-238.
- מאיר בהכנה Meir, I. Sentence-phrase coordination and the syntax-pragmatics
interface
- Smith, C. S., 'Ambiguous sentences with And'. In Reibel, D. A. and 1969 סמית
Schane, S. A.: *Modern Studies in English*. New Jersey, (1969)Prentice-Hall,
Inc. pp. 75-79.
- צדקה 1981 י' צדקה, תחביר העברית בימינו, ירושלים 1981, הוצאת קריית ספר
בע"מ.
- צדקה 1997 י' צדקה, "הוא כתב על-החול על-החול על-החול", בתוך י' צדקה,
מחקרים בתחביר ובסמנטיקה, באר שבע 1997, הוצאת הספרים של
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, עמ' 2-34.
- Schachter, P. (1977), 'Constraints on Coordination', 1977 שכטר
Language 53, 86-103.